

A házasság és család, mint pedagógiai kérdés.

A mai időben a házasság és a család kérdését a legkülönbözőbb szempontokból szokták tárgyalni. A házasság kérdésének ma inkább gazdasági, biológiai, társadalmi, mint etikai oldala lépett előtérbe s a család fennállásának is inkább a szociális, természettudományi vonatkozásait emelik ki. Velejár ez a mai helyzettel, amely a gazdasági oldalnak és természettudományi színezetű kérdéseknek sokkal nagyobb alkalomszerűséget és szélesebb körű érdeklődést tud biztosítani, mint az etikai vagy pedagógiai kérdéseknek.

Nem is vállalkozhatunk tehát arra, hogy ennek a két kérdésnek minden oldalával foglalkozzunk, s feltárjuk a házasság és család válságának gondolatában foglalt kérdéseket. Alig is vállalkozhatnánk erre valaki a kérdések bonyolultsága miatt. Még kevésbé szólhatunk részletesen a családnak, mint nevelő közösségnek, a munkájáról, feltételeiről és módjairól. Ma azonban épen azzal a nehézséggel találkozunk, hogy a házasság és a család nevelői jelentősége kezd a köztudatban háttérbe szorulni s helyette ezen közösségek egyéb vonatkozásai kezdenek kiemelkedni. Azért fontos helyes világításba helyezni azt a kérdést: lehet-e ma valóban a házasság pedagógiai jelentőségéről beszélni, lehet-e úgy tekinteni a családot, mint nevelő közösséget, vagy teljesen elvesztette mindkét közösség ezt a vonását és nem őrzött meg magából egyebet, mint amit ma látunk benne? Ez a kérdés annyival fontosabb, mert a pedagógiai vonás elejtésével mind a házasságnak, mind a családnak igen fontos vonása vész el s ez is nagy mértékben hozzá fog járulni ahhoz, hogy a házasság is és a család is sokkal kevesebb szerepet fog vinni az emberiség életében, mint eddig tette. Mindkettőnek azért volt mélyreható jelentősége az egész emberiség életére, mert olyan közösségeknek tekintették őket, amelyek szoros kapcsolatban vannak az emberi élet jövőjének a biztosításával s mintegy alapul szolgálnak abban a munkában, amelyet az emberiség a maga megújulása, haladása, szellemi emelkedése érdekében végez. Ha most a házasságnak és családnak a nevelő jelentőségéről nem beszélhetünk, ha ez a szerepük megszűnik, akkor számolni kell azzal, hogy hatásukban is megerőslenednek s mint ilyenek, kénytelenek lesznek — több ponton már is tapasztalható, — átadni helyüket más közösségeknek.

Azért a következő kérdésekre kell feleletet keresnünk: 1. vajjon a házasság és a család lényegéhez hozzátartozik-e csakugyan, hogy ezek nevelő közösségek legyenek, van-e ezeknek olyan pedagógiai jelentősége, amelyet nem a pedagógusoknak, mindenütt oktató célzatú munkája kapcsolt hozzájuk és tulajdonított nekik, hanem amely ezek lényegéből folyik? 2. melyek azok a lelki gyökerek, azok az alapok ebben

az összetartó két közösségben, amelyek azokat csakugyan nevelő közösségekké teszik? 3. milyen akadályok gátolják ma e két közösséget annak a feladatnak teljesítésében, amely reájuk, mint nevelő közösségekre, vár? 4. a jelen helyzetben mit kell nekünk tennünk ezen akadályok elhárítására?

Amikor ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk, akaratlanul is kitarúl előttünk a házasság és család lényegének a kérdése s akaratlanul is találkozunk annak a súlyos válságnak a formáival és jelentkezéseivel, melyet a házasság és család válságának szoktunk nevezni. Ugyanakkor azonban ezeket a kérdéseket mind nem vehetjük fel tárgyalásunk sorába. Csak érinthetjük őket s kénytelenek vagyunk bizonyos álláspontokról világítani meg azokat.

1. Lehet-e a házasságot és a családot valóban nevelő közösségnek tekinteni? Eredetileg valóban ez a két közösség volt, amelyben a nevelés munkája végbement. A családi közösségben nyerte a következő nemzedék mindazokat az ismereteket, szerezte meg azt a felkészültséget, amely szükséges volt neki ahhoz, hogy az élet harcában meg tudjon állni. A család nemcsak létrehozta az újabb nemzedéket, nemcsak biztosította annak életét és megmaradását, nemcsak testi fenn tartásával foglalkozott azoknak, akik majd újabb családok és nemzedékek szülői lesznek, hanem hivatva volt arra is, hogy átadja ennek a nemzedéknek mindazt a szellemi örökséget, amely elválaszthatatlanul egybe volt forrva a család és a tágabb közösségek életével s annak épen olyan fontos és alkotó vonásait adta, mint azok az anyagi feltételek, amelyek fennmaradását biztosították. Ma azonban, úgy látszik, másként áll a helyzet. A családi élet és nevelés megüresedésével más, tágabb körű érdekek és célok kiemelkedésével a család a maga kizárólagos jogát a gyermekre elvesztette. Maga a házasság is azzal a felfogással együtt, amely ennek az intézménynek biológiai jellemét hangsúlyozta s nem a gyermekre nézett, elvesztette a közösségi jellegét. A férfi és nő közötti kapcsolatban előtérbe engedte lépni a testi közösség gondolatát s így a gyermek csak másodrendű szerepet visz a házasságban, akár kényszerülve fogadott és mindig feleslegesnek tartott nyűg, akár felcicomázott bálvány legyen az a szülők szemében. A házasságnak gazdasági alapon való felfogása a házasságban csak érdekszövetséget lát, amely a közös megélhetés kérdésének megoldására keletkezik. Itt a gyermek szintén csak eszköz, mégpedig vagy gazdasági eszköz, amelynek minél hamarább hozzá kell járulnia a közös megélhetés céljának előmozdításához, vagy olyan utód, akinek a jövője biztosítására kifejtett munka az egész közösség feladata.

Ezek járultak hozzá ahhoz, hogy a házasság számára a gyermek valami felesleges fényűzés vagy szükségképeni eszköz legyen, akinek a létezése célja magában a családban van. Ezzel együttjár most már az, hogy a család, mint közösség, a gyermek nevelésének tágabbkörű és nagyobb feladatait átadta más közösségeknek. A családi nevelést kisebb körre szorította elsősorban az iskola, az egyház, az állam, az osztály, amelyek mind olyan vonásait emelték ki és szolgálták a neve-

lésnek, amelyeket a család vagy nem akart, részben pedig nem is tudott szolgálni. A mai gyermek már legkevesébbé nevelődik a családban; nevelése és tanulmányai legnagyobb részét az iskolában, az egyházi élet különböző intézményeiben, vagy az utcán, moziban, játszóhelyeken kapja s itt ismeri meg az életet. A családnak, mint nevelő közösségnek, aránylag igen kevés szerepe van a gyermek életében. Ezért a mai gyermek elszokott a családtól, sokszor nem is érzi ott jól magát s idegennek, ráérőszakoltnak tekinti azokat a kapcsolatokat, amelyek körülveszik, és űntatják azok a tanítások és figyelmeztetések, amelyeket a családban kap. A házasságban is a házastársak az egymáshoz való viszonyukban inkább a saját maguk érvényesítésére, egyéniségük megóvására, biztosítására gondolnak, mint arra, hogy egymás kedvéért feláldozzanak valamit és lemondjanak egyéni szempontjaikról.

Ezen az uton a házasság és a család elvesztett valamit, ami mindkettőnek a lényegéhez tartozik, s így mindkettő megüresedett és céltalanná vált. Az a hely, ahol a legközvetlenebb kapcsolatban állhat két ember egymással, ahol fenntartás nélkül és akadálytalanul együtt lehetnek és élhetnek, elvesztette azt a lehetőséget, hogy az a két ember egymásra igazán és komolyan hatással lehessen. Az a közösség, ahol a gyermek még öntudatának kinyilta előtt az egész életre döntő jelentőségű elhatározó hatásoknak lehetett volna s lehetne kitéve, más feladatok után törekedve, elvesztette azt a legfontosabb feladatot, amely neki célt és értéket nyújthatott volna. Azok a közösségek, amelyeknek javára a nevelő munka nagy kiváltságáról a család lemondott, természetesen tartalmazznak olyan célt és olyan feladatot, amelyet a gyermeknek átadni kötelesek és ami a gyermek életére nélkülözhetetlenül jelentős. Nem is gondolhatunk arra, hogy a család egymaga képes volna pótolni azt a munkát, amelyet az iskola, az egyház, az állam végez a nevelés terén. Mégis az által, hogy a család, mint nevelő közösség, háttérbe szorult, hiányzik az az összefogó kapocs, amely ezeket a munkákat a gyermek életében egységes alapra helyezze, biztosítsa. A különféle irányú, szellemű, tartalmú nevelési munkáknak, melyeknek a gyermek ki van téve, csak a családi nevelés adhatja meg az egységet. Itt kapja meg a gyermek azt az áttekintést, azt az egységes magatartást, amely ezeket a hatásokat feldolgozza s beállítja a nevelés céljának nagy összefüggésébe. Az ilyen összefoglaló hatásnak a hiánya a család nélkül, vagy családi nevelés nélkül felnőtt gyermeket a legjobb esetben egyoldaluvá, rosszabb esetben tájékozatlanná és bizonytalanná teszi. Nincs meg nála az az egységes magatartás s hiányzik az az alap, amelyhez mérje a különböző irányú hatásokat, s ami jellemének, egyéniségének az egységét, öntudatosságát biztosítsa. Ugyanez a helyzet a házasságban is. Ahol a házasság két embernek különböző egyéni célok szolgálatában való közössége s nem igazi közösség, ott mindkettőnél hiányzik az a feltétel, hogy kialakuljon egy olyan közös életszemlélet, közös állásfoglalás és magatartás, amely az élet különféle kérdéseiben biztonságot, a közös megállás és kölcsönös támogatás- adta biztonságot nyújthassa.

A család és a házasság tehát alapjukban olyan közösségek, amelyektől a nevelés gondolata elválaszthatatlan, s lényegükben sérülnek meg, ha erről lemondanak vagy ettől megfosztatnak.

2. Keressük most azokat az alapokat, amelyek ezt a két közösséget valóban nevelő közösségekké teszik. Ezt a házasság és a család lényegében találjuk meg. Tévesen szokták keresni a házasság valódi alapjait az ösztöni életben vagy abban az érdekközösségben, amely a házastársakat összekapcsolja. Két ellentétes felfogás ez. Egyik a házasság egyedüli alapját a szerelemben látja, mint nyers természeti ösztönben, vagy mint ennek romantikusan megszüpített alakjában, a másik pedig tisztán gazdasági alapokat tulajdonít neki. Ezek a felfogások, bár kölcsönösen ellensúlyozzák egymás hibáit, nem kielégítőek. A házasság gyökerét az ösztöni életben kereső felfogás világosan mutatja, hogy ez a gondolat nem hanyagolható el, amikor a házasság alapját keressük, s a tisztán gazdasági érdekeket szem előtt tartó kapcsolata két embernek szintén nem meríti ki a házasság fogalmát. Ahhoz olyan mély, ösztöni vonások is kapcsolódnak, amelyek nélkül a házassághól hiányzik egy igen lényeges ismertetőjel. Az ösztöni alapok hangsúlyozása mindig határozott reakció gyanánt áll szemben, akármilyen formájában, a házasság olyan magyarázatával, amely abban csak külső kapcsolatokat, társadalmi formákat akar látni s meg akarja fosztani az emberi élet legősibb és legtermészetesebb indulatával való kapcsolatától. Más oldalról az a gondolat, amely a gazdasági és társadalmi vonást hangsúlyozza, mindig jogosult tiltakozás marad az ellen, hogy a házasságot tisztán érzéki oldaláról lehessen megítélni és azonosítani lehessen akár nyílt, akár szép formában burkolt kiélésével az ösztönöknek. Mindkettő figyelmeztet rá, hogy a házasságban sem azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az az emberi ösztön valóságán alapul, de nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy mégis több ennél, mert vannak benne magasabb, az emberi élet szellemi mivoltát jellemző vonások is. Így a házasságban két vonás van összekapcsolódva s ennek a két vonásnak egysége, beteljesülése a házasság: a természetes emberi ösztönnek egy magasabb, közösséget teremtő szellemi viszonyra való felemelkedése. Tehát a házasságnak és a családnak mind a természeti ösztönön, mind a társadalmi és gazdasági közösségen túlmenő lelki alapjai vannak. Ezek a lelki alapok biztosíthatják csak a házasság valóságát. Vagyis a házasság nem bizonyos, az ösztöni és érzelmi élet változásainak kitett s így bármikor megváltozható kapcsolatot, de nem is ettől független, a társadalmi és gazdasági szempontokat érvényesítő szövetkezés, hanem mind a kettőnél több, olyan kapocs, amelyben az ösztönben adott természeti parancs megnevesülve és egy magasabb cél szolgálatába állítva alkot közösséget két ember között.

A házasságtól tehát elválaszthatatlanok azok a vonások, amelyek a házasságra lépőknek bizonyos lelki azonosságát, közösségét feltételezik. A feleket egymással nemcsak az ösztöni élet vágya, nemcsak a közös sorsvállalás kapcsolja össze, sem egyedül, sem a két szempont

együtt meg nem állhat, hanem mindezekon felül egy olyan lelki kapocs fűzi egybe, amelynek meglétét az igazi házasságban nem lehet fel nem ismerni s amelynek a hiánya a házasságot vagy az egyik, vagy a másik örvénybe hajtja. Miben áll ez a lelki kapocs? Ennek tartalmát olyan elemek teszik, amelyek az életcélra, az élet alapjaira, az ember rendeltetésére, az embernek a valósággal s az őt környező világgal való viszonyára vonatkoznak. Akik ezekben a dolgokban ellenkezőképen értenek és gondolkodznak, azok között a házasság vagy eltorzul és pusztán fölületes közösséggé válik, vagy az egyiknek engednie kell és át kell vennie a másik életfelfogását, gondolkozását, s alkalmazkodnia kell ahhoz.

Ebből látható tehát, hogy a házasság igazi lelki gyökereihez tartozik először, ami az embert a legbensőbb vonásaiban meghatározza, a hit. Az igazi házasság csak az, amelyben a két fél hite között (értve ezen nemcsak hitvallást és egyházi hovatartozást, hanem a hitet, mint az egész életet alakító lelkületet) ellentét nincsen.

Hasonlóképpen ehhez a lelki gyökérhez tartozik annak az életfelfogásnak bizonyos közössége, amely ebből a hitből származik s amely hivatva van, hogy az élet feladataiban közös és egységes magatartást hozzon létre a felek között. Nem olyan elemek ezek, amelyek minden esetben világosan és öntudatosan állanak az illetők előtt, de még homályosan és bizonytalanul is meghatározók a házasság belső békéjére, valamint arra, hogy a házasság betöltheti-e feladatát. A következő ilyen elemet alkotják azok, amelyekkel a házasságot kötő felek a maguk nemzeti életközösségébe tartoznak: a közös szellemű neveltetés, a közös kultúra, s népközösségük kincsei, amelyhez tartoznak. Ezek az elemek a lelki alkatnak azon tartó oszlopai, amelyekbe egész életünk szellemi kincseivel együtt beleépült s fenntartatik. Ezek az elemek tágitják ki a házasságot az egyéni élet keretein túl a népközösségi élet, a népi feladatok, a népközösség sajátos jellemének kialakítására nagyjelentőségű társadalmi tényezővé. Ez az első pont, ahol a házasság már a családot megelőzőleg túlmegy az egyéni érdek és szempont kérdésein és önkénytelenül, természetesen nyer jelentőséget az egész hitközösség, nemzeti közösség és kultúrközösség életére.

Ha ezek az elemek, amelyek a házasság lelki gyökereit teszik, a házasságból hiányoznak, hiányzik egyszersmind a lényegéből az az alap, amelyen valójában a házasság áll. A házasságok megkötésénél ezek még ma is sokkal nagyobb szerepet töltenek be, mint gondolni lehetne. Ezek a lelki gyökerek, néha a tudat alatt ugyan, de még mindig elhatározó jelentőségük. Ha ezek az elemek hiányzanak, akkor a házasság csődje lesz a következménye. Ez nemcsak abban jelentkezik, hogy a házasság felbomlik, (bár a házasságok felbomlásának ez gyakori oka), hanem jelentkezik abban, hogy a házasságból kivész a lelki kapocs, s az vagy tisztán testi közösséggé süllyed, vagy egy megunt, két egymásra utalt fél kölcsönösen vagy egyoldaluan megalkuvó viszonyává válik a megélhetés érdekében. Ezért hangsúlyoznunk kell, hogy a házasság csak akkor lehet igazán lelki közösség,

valóságos házasság, amelyben mindkét fél emelkedhetik, ha a lelki alapok megvannak. Az olyan házasság, amelyben a felek ezektől a lelki alapoktól eltekintenek, valamelyik a saját hitét, nemzeti közösségbe való tartozását, művelődési hagyományait megtagadja, arról a másik kedvéért lemond, tulajdonképpen egyoldalú viszony, amelyben a lemondó fél már képtelen arra, hogy a házasságnak, mint nevelő közösségnek, a kebelében betöltse a rá váró feladatot. Egyszerűen kiszolgáltatja magát egy olyan idegen hitnek, szellemnek, kultúrának, amely meggátolja őt a feladata igazi teljesítésében. Számolni kell itt azzal, hogy a házasság, amely kölcsönös kapcsolat, ahol a felek egymást erősítik a közös cél való szolgálatában, az egyik fél számára megszűnt az lenni. Ez az oka az ilyen házasságokban a sok nehézségnek, meg hasonlásnak, vagy, ha ezt az egyik fél el akarja enyésztetni, annak, hogy a lemondó fél a nevelés számára is jelentéktelenné vált.

Ugyanezen az alapon áll most már a család is, mint nevelő közösség. Azt a lelki magatartást, amelyet a gyermeknek szükséges megkapnia, hogy egységesen fejlődhessék, a család adhatja meg neki. Amint a házasságban élő két fél egymásban erősíti és növeli ezeket a lelki alapokat, a családban a gyermek számára a szülők feladata ezeknek az alapoknak a megadása. Csak az a család lehet igazán nevelő közösség, ahol ezek megvannak, ahol rájuk gondot fordítanak, s ahol tudatosan fejtik ki a gyermek lelkében az ezekhez való ragaszkodást.

A gyermek a családra van utalva. Nemcsak abban, hogy testi táplálását és fejlesztését a családban kaphatja meg, nemcsak abban, hogy a család az első közösség, amelyben részt vesz, hanem abban is, hogy elválaszthatatlanul összetartozik a család lelki alapjaival. A szülők számára a gyermek az, akiben az ő hitük, életfelfogásuk s mindaz a szellemi kincs és mindaz az életcél, amelyet ismernek és vallanak, tovább élhet abban a sajátos eredetiségben, abban az önálló színezetben, ahogyan azt minden család kiképezi és utódainak átadja. Ez a szellemi hagyaték arra vár, hogy valaki átvegye, tovább vigye, hogy nemzedékeken keresztül gazdagodjék és színesedjék vele a hitközösség, a nemzeti közösség élete s bontakozzék ki általa ezeknek ezerszínű, de mind ugyanazon alapú és egységes célú jövendője, ahogyan az egyes családok által megörzött és tovább fejtett szellemi kincsek alkotják az egész közösség egységes élettartalmát. És a gyermek számára a család az, amely által ebben a közösségben mint élő tag benne lehet, ennek életéhez és munkájához hozzájárulhat; e szellemi közösség nélkül, a család ezen lelki alapjainak elsajátítása nélkül az élete olyan félszeg, árva, bizonytalan élet lesz, amelyik nem tartozik sehová és nem táplálkozik semmiből. Ha a családi életből a nevelő közösségnek ez a tudata hiányzik, a gyermek otthontalan, árva marad, akinek testére gondot viselnek talán, de akitől megvonják az éltető, fejlesztő, úditó, szellemi növekedését biztosító napsugarat.

Nyilvánvaló ebből, hogy a házasság és a család, amelyek ilyen mély lelki alapokon épülnek fel, nem is lehetnek mások, mint nevelő közösségek. Még akkor is, ha erről elfeledkeznek, mint hivatásról, ha

tudatosan nem törekcszenek is egymás nevelésére, a házasság magától tesz olyan hatást a házastársakra, amely életüket alakítja. A család akkor is betölti a gyermek életét olyan hatásokkal, amelyek attól elválaszthatatlanok. Csakhogy ebben az esetben ez a hatás nem építő, hanem romboló, nem pozitív, hanem negatív lesz, s a család tagjait hosszú ideig le nem rázható szomorú örökséggel tölti meg.

3. Sajnos, a mai helyzet olyan az egész világon, hogy ezen munka elé súlyos és veszedelmes akadályok gördültek. Ez a része a kérdésnek, ha teljes tartalmában kifejtjük, feltárná annak a szomorú válságnak minden vonását, amelyben ma a házasság és a család sinylődik. Nem is lehet ezt a kérdést itt részletesen fejtegetni, csak azokra a különleges nehézségekre kell rámutatni, amelyek a házasságnak és a családnak, mint nevelő közösségnek, az életét megbénítják és terméketlenné teszik.

Az első ilyen akadály magának a házasságkötésnek a nehézsége. Ezt, mint minden kérdést, nem lehet tisztán anyagi oldaláról nézni, hanem látni kell benne azokat az erkölcsi gátlásokat is, amelyek azt igazán súlyossá teszik. A megélhetés nehézsége, az, hogy a hivatására elkészült ember az előkészület befejezése után képtelen elhelyezkedni s családot alapítani, s választania kell az egymagában, vagy ki tudja hányadmagával való nyomorgás rettentő dilemmájában, annak a másik ténynek a kíséretében, hogy a házasságon kívüli viszonyok száma mindenütt óriásira növekedett, mutatja az első nehézséget, amit itt láthatunk. Bár természetesen nem állíthatjuk, hogy az emberi élet teljessége csak a házasságban érhető el, s bár látható, hogy a nemek számárányában való eltolódás csakugyan meggátolja a házasságot sok esetben és kényszerít egyeseket arra, hogy számoljanak le azzal a ténnyel, hogy soha házasságra nem léphetnek, mégis meg kell állapítanunk, hogy a házasságon kívüli viszony nélküli azokat a hatásokat, amelyeket a házasság, mint nevelő közösség, kifejthet. Az ilyen viszony semmiesetre sem pótolja a házasságot. Olyan orvosság, amely rosszabb a betegségnél. Valójában nem kényszerűség, hanem a házasság kikerülésére való eszköz. Az az egymást nevelő hatás, amely a házasságban magától adódik, az ilyen viszonyban teljesen elmarad s helyette a lelki elemek állandó züllése és értéktelenedése jelentkezik.

A másik akadály a annak, hogy a család valóban nevelő közösség lehessen, a gyermektől való irtózás, a házasságok gyermektelenségének terjedése. Ennek is a magyarázatát rendszeren gazdasági okokban szokták keresni. El kell ismerni, hogy vannak olyan körülmények, amelyek megmagyarázzák, ha nem is mentik és indokolják azt a törekvést, hogy ott, ahol a gyermekek megélhetése semmi módon biztosítva nincs, s ahol semmi kilátás arra, hogy a család megfelelő testi és szellemi gondozásban részesíteni és jövőjükéről gondoskodni tudjon, vagy ahol egészségi okok játszanak közre, ott a család lemondjon a gyermekekről vagy azok számának növekedéséről. Valójában azonban ennek nem gazdasági okok szolgálnak alapul, vagy legalább is nem elsősorban azok. Sok esetben a felelősségtől való menekülés, a kényelemszeretot, a gyermek nevelésével járó gondok, terhek, fáradalmak alól való

szabadulás vágya az, amely ezt előmozdítja. Bár természetesen itt sem állíthatjuk, hogy a gyermek a házasság egyetlen célja, s nem tekinthetjük értéktelennek azt a házasságot, amely gyermektelen, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy a készakarva való gyermektelenség ellenkezik a házasság értelmével. Az ilyen házasság, ha szűkebb értelemben meg is maradhat nevelő közösségnek a házastársak egymáshoz való viszonyában, nélkülözni fogja azt a jelentőségét, hogy a házastársak tovább adhassák a rájuk bízott örökséget, s az a hatás, amit egymásra gyakorolnak, a gyermekeikben éljen tovább s gazdagítsa a többi közösségek életét. Ebből a szempontból a gyermektelen házasságban mindig van valami fájdalmas hiány, valami elszakadt szál, amely a közösség életének szövedékében lett volna hivatva egy önálló szint képviselni s abba egy újabb, egyéni motívumot belevinni. Így életük félszeg és hiányos marad. A család nélküli házasság tehát nem tud megfelelni annak a feladatnak, amely reá a gyermekek nevelése és saját értékeinek továbbadása terén várna. Bármiképen vélekedünk is arról, hogy gazdasági vagy erkölcsi szempontok a szándékolt gyermektelenséget támogatják-e vagy ellenzik, a nevelés szempontjából kétségtelen veszteségnek kell tekinteniük. Sőt utalni kell arra is, hogy az ilyen házasságban maguk a házastársak is veszítenek, mégpedig sokat veszítenek. Elvészítik azt a nem jelentéktelen hatást, amelyet a gyermekek léte s a velük való foglalkozás, mint nevelő erőt, szolgáltat a szülőknek s amivel ez a szülők életének belső meggazdagításához hozzájárul.

Harmadik nehézség és akadály, amely a családnak, mint nevelő közösségnek, a munkáját lehetetlenné teszi, az a körülmény, hogy a családi nevelést mind jobban és jobban akadályozza és jelentőségében erőtleníti ennek a nevelési munkának folytonos korlátozódása. Ezt a korlátozódást sok minden ok hozza naponként létre. Egyik az, hogy a gyermekek nevelésének jelentős része az iskolában történik, ahol természet szerint hiányzik a személyes nevelés munkája. Szellemében nem alkalmazkodik a családhoz, sőt sok tekintetben ellenkezik annak szellemével. A köznevelés rendszerének előtérbe nyomulása, mint egyedüli rendszernek igénye, eljelentéktelenítette a család szerepét a nevelésben nemcsak a szülők, hanem a gyermekek előtt is. Ezek számára az iskolai munka igényei mérhetetlenül többet számítanak, mint azok az igények, amelyeket a család szelleme, előírásai, parancsai állítanak eléjük. Ehhez járul, hogy maga a család is, amelynek pedig tudnia kellene, hogy nevelésének és hatásának olyan befolyással kellene lennie a gyerekekre, aminőt az iskola már természeténél fogva sem gyakorolhat, szinte tudatosan lemond erről a feladatról és átadja olyan tényezőknek, amelyek nem mindenben megbízhatók. Átadja az utcának, a társadalomnak, újságnak, a gyermekek egymásra való hatásának, és saját maga háttérbe szorul. Amilyen mértékben oka ennek is az a mai helyzet, hogy a szülők sem idővel, sem kedvvel, sem idegekkel nem rendelkeznek, hogy a gyermekekkel foglalkozzanak, olyan mértékben oka a család magárahagyottsága, irányvesztettsége, az a felfogás, hogy valamiképpen csak megéljük, nincs idő, nincs türelem másra gondolni. Ezzel

a gyermek irányítását a család kiadta a kezéből, mégpedig nemcsak magára nézve adta ki, hanem kiadta azokra az értékekre nézve is, amelyeket az ő feladata a gyermeknek átadni. Így azok a lelki alapok, amelyek elválaszthatatlanul hozzátartoznak a családhoz, mint nevelő közösséghez, s nélkülük a család a maga igazi nevelő feladatát nem teljesítheti, kikopnak és elcsenevészednek, mert azokat más közösség nem képes a legjobb akarat mellett sem szolgálni. Ezzel együttjár, hogy a család, mint közösség, elveszti a gyermek előtt azt a súlyt és jelentőséget, amelyet hordozott és hordoznia kellene most is. Így a család megszegényíti a vele összefüggő többi közösséget is. Megszegényíti az államot, amely egyéneiben és családjaiban különböző, de legmélyebb alapjaiban azonos, mert az emberi élet legmagasabb felfogásán épülő nevelés helyett a mindig egyformásító iskolai nevelés útján kapja a maga polgárait; megszegényíti a társadalmat, egyházat, amelyekből hiányozni fog az egyéni, személyes élet kezdeményező és keresztülhajtó ereje.

4. Végül próbáljuk röviden összefoglalni azokat a feladatokat, amelyek a felsorolt akadályok legyőzésére szolgálhatnak s amelyekkel a házasságnak és családnak, mint nevelő közösségnek, valódi jelentőségét és munkáját helyre lehetne állítani. E kérdésben természetesen a tudományos, előíró megállapítások csak kezdeményező jelentőségűek. Valódi értékük azoknak a törekvéseknek van, amelyek ezeket a valóságos életben keresztül is tudják vinni.

Az egyik ilyen feladat az előbb kimutatott lelki kapcsolatok kiemelése és öntudatosítása. Ez abban nyilvánulhat meg, hogy a házasságra nevelni és nevelődni kell. A mai gyorsan megkötött és még gyorsabban feloldott kapcsolatok és házasságok, amelyek egyáltalában nem számolnak a két fél természetével, mert hiányzik belőlük az egymás iránti megértés, egymás szellemi hagyományainak, kincseinek, világnézetének, legbensőbb lényét alkotó vonásainak ismerete és tisztelete, nem csoda, hogy nélkülözik ezeket az alapokat. Amikor a szülőknek legfontosabb dolguk, hogy a leányaik úgynevezett sorsát egy kényeszerű és minden belső kapcsolatot nélkülöző házasságban biztosítva lássák, nem csoda, ha ebből a viszonyból nem származik jó, csak ellentét, vizsály, jobb esetben válás, a rosszabban belső meghasonlás egymással és önmagával. A szülők feladata tehát az, hogy gyermekeiket a házasságra igazán neveljék; ne csak gazdasági oldalát igyekezzenek biztosítani, hanem a lelki oldalát is. A szülők feladata, hogy a gyermekek előtt a házasságot ne olyan révként mutogassák, ahova egyedül lehet menekülniök, hanem mutassák meg annak szentségét, feladatait, lelki feltételeit és kötelezettségeit. Szakítani kell azzal a hozzánk nem méltó és reánk nézve veszedelmes felfogással, hogy a házasság, akár milyen alacsony és minden lelki alapot nélkülöző legyen is, az egyetlen mód az élet biztosítására s csak a házasság révén érhet el egy leány teljes emberi életet. Ennek a felfogásnak a téves voltát a házasságra lépni nem tudott és a közéletben komoly és áldásos munkát végző leányok ezrei bizonyítják.

A második feladat: tudatosítsuk és építsük ki azokat a komoly lelki alapokat, amelyek a családi életnek és a házasságban való élésnek igazán komoly és mély lelki alapjai. Nekünk vallanunk kell, hogy ezek az alapok léteznek, hogy ezek nélkülözhetetlenek az igazi házasságban és családban, hogy ezekre nézve feladatok állanak előttünk. Vallani kell és érvényesíteni kell, hogy a hitben, az ember életét legmélyebben meghatározó és az örökkévalóságra néző tekintetében az embernek nem egy külső egyházhoz való tartozás van csak, hanem az egész emberi élet mélységes alapja s ezt nem nézhetjük felületesen. Vallani kell, hogy mind a házasságban, mind a családi életben a nemzeti közösséghez való tartozás, a kultúra és hagyományok közös gyökereinek ápolása nem valami függeléke az emberi életnek, hanem annak gyökerében meghatározója. Vallani kell, hogy ha a családi nevelésben minél öntudatosabban kapcsolódik a gyermek a saját élete ezen belső értékeihez, annál valóságosabban lehet szolgálatára az államnak, a társadalomnak, az egész közéletnek, mert annál mélyebbre nyúlnak élete gyökerei. Törekednie kell, hogy a családi nevelésben s a nevelés egyéb alkalmában ezeknek a lelki alapoknak igazi értelmét, tartalmát, jelentőségét a gyermek megértse, hogy az számára ne felületes jelszó, hanem életforrás legyen. A házastársak számára is jelentse azt a légkört, amelyben együttes munkájukat kifejtik.

Igy lesz a házasság és a család eszköz arra, hogy rajtuk keresztül az egyéneknek és a népközösségnek, s általa az államnak és társadalomnak az egyén olyan tagja lehessen, amely ennek életét igazán meggazdagítja. Nem felszínes és tömegeknek hízalgő jelszavakkal, nem saját értékeit és belső lényegét megtagadó elszíntelenedéssel, hanem saját értékeiben való elmerüléssel lehet szolgálatára annak a rendeltetésnek, amely minden színezetet egybekapcsolva és beteljesítve, az egész emberiséget a maga valódi célja felé irányítja.

Dr. Imre Lajos.